

הרב משה טרגין

ר"מ

ישיבת הר עציון

תוספת שביעית

איתא במתניתין ריש מס' שביעית "עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית ב"ש אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי וב"ה אומרים עד העצרת." ובמשנה הראשונה דפרק ב' "עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות א"ר שמעון נתת תורת כל אחד ואחד בידו אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד עצרת." הרי שאיסור עבודת קרקע של שביעית חל עוד לפני ראש השנה של שת השמיטה מדין תוספת שביעית. התקופות המוזכרות במשנה אסורה בעבודת קרקע רק מדרבנן בעלמא אבל המשנה בהמשך כבר מביאה מקור לאיסור דאורייתא של תוספת שביעית. וז"ל המשנה (פרק א' משנה ד') "בחריש ובקציר תשבות אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית." הגמ' במו"ק (ג:ד.) מרחיבה על דברי המשנה ומביאה מחלוקת בין ר' ישמאעל לר"ע האם תוספת שביעית מדאורייתא בנויה על הפסוק של בחריש ובקציר תשבות או על הלכה למשה מסיני. איתא התם "דידהו היא? [תוספת אסורה מדרבנן בעלמא?] הלכה למשה מסיני היא דאמר ר' אסי אמר ר' יוחנן משום ר' נחוניא איש בקעת בית חורתן עשר נטיעות ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני? אמר ר' יצחק כי גמירי הלכתא ל' יום לפני ר"ה ואתו הני ותיקון מפסח ומעצרת." הרי שהגמ' פוסקת דרך ל' יום לפני שמיטה אסורה בעבודת קרקע מדאורייתא והאיסורים מפסח בשדה הלבן ומעצרת בשדה האילן המוזכרים במשניות בשביעית הם בתורת גזירות דרבנן. בהמשך שם מביאה הגמ' הפסוק של בחריש ובקציר תשבות - שלפי המשנה בשביעית שמשה כמקור לל' יום האסורים מדאורייתא - והגמ' מסיקה: "אלא הלכתא לר' ישמאעל קראי לר"ע."

Error! Number cannot be represented in specified format.

הרב משה טרגין

סיכום הדברים שלי יום לפני ר"ה אסורים במלאכה מדאורייתא על סמך ההלכה למשה מסיני לר' ישמאעל או הדרשה מ"בחריש ובקציר תשבות" אליבא דר"ע. חכמים החמירו על האיסור הדאורייתא ואסרו חרישה כבר מפסח ומעצרת.

א. גדר הדין של תוספת שביעית

הנה הדין של תוספת בכלל מוכר לנו משבת ויו"ט. הגמ' בר"ה (ט.) דורשת "ועניתם את נפשתיכם בערב בתשעה לחדש בערב - והלא ב' לחדש מתעניין ולא בט' לחדש? מכאן לתוספת יוה"כ מדאורייתא" - דביוה"כ מתחילין להתענות עוד לפני שקיעת החמה בליל י'. ומיניה גם לתוספת שבת ויו"ט וכלשון הגמ' "כל מקום שיש בו שבות מוסיפין מחול על קדש." לפי הנראה גם תוספת שביעית היא הלכה דומה שאיסורי עבודת אדמה חלים עוד לפני שנת השבע. לולא הפסוק לר"ע או ההלכה לר"י אין הכרח לאסור תוספת שביעית בדומה לתוספת יוה"כ ושבת. ודאי שיש מקום לחלק בין איסורי יום שבות כמו שבת ויוה"כ שחלין קצת לפני התחלת היום לבין איסורי "שנה" של שביעית שאולי מוגבלים רק לאותה שנה. בשבת ויו"ט שיש קדושת היום י"ל דהתורה קבעה שהקדושה מחייבת שמירת איסורים עוד לפני שקיעת החמה. משא"כ בשביעית שאין קדושה הלכתית לעצם השנה (יש רק קדושה בפירות שביעית) אין צורך להתחיל לפני ר"ה. לזה חידשה רחמנא (מכח הגזיה"כ של בחריש ובקציר תשבות או ההלכה למשה מסיני) שאותה הלכה של תוספת יוה"כ ושבת שייכת בשמיטה.

אלא דכד נעיין בדבר נראה שכמה ראשונים העלו הבנה חדשה לדין תוספת שביעית. ראש למטה הזה עומד ר"ת שהסביר הדין בדרך חדשה. הגמ' בר"ה (ט.; י:) אוסרת נטיעת אילן ל' יום לפני ר"ה, שואלת ר"ת בתוס' (ר"ה ט: ד"ה ומותר) דמזה משמע דנטיעה מותרת קודם ל' יום לפני ר"ה וקשה דלמה לא גזרו חז"ל לאסור נטיעה מפסח ושבועות כמו שגזרו בחרישה? "ואור"ת דלא החמירו בנטיעה כמו בחרישה משום דאין תוספת שביעית דאורייתא בנטיעה אלא בחרישה דכתיב ביה קרא כדדרשינן לעיל מבחריש ובקציר תשבות." ר"ת מחדש דרק חרישה אסורה מדאורייתא בתוספת שביעית והוא מבסס חידושו על לשון הפסוק של ר"ע שמתחס

Error! Number cannot be represented in specified format.
כתונת יוסף

תוספת שביעית

דוקא לחרישה ולא לנטיעה. מכיון שנטיעה אסורה בתוך ל' רק מדרבנן לא החמירו חכמים לאוסרה מפסח ושבועות.

בהמשך ר"ת מסביר החילוק בין חרישה שאסורה מדאורייתא לבין נטיעה שמותרת מדאורייתא "משום דכל חורש ערב שביעית הוי להועיל בשביעית אבל אין לאסור ערב שביעית ליטע מחמת שהאילן גדל בשביעית דכל האילנות נמי מיגדל גדלי בשביעית וא"כ לא יטע לעולם." יוצא שלפי ר"ת חרישה אסורה מדאורייתא בתוספת שביעית רק משום שהיא מתקנת ומכשירה הקרקע לזריעה בשביעית עצמה. שנת השמיטה ואיסוריה מתחילה רק בכניסת השנה בר"ה עצמה. אמנם החורש תוך ל' יום לפני ר"ה מביא האדמה למצב של "יותר מוכן לזריעה" בשביעית. ומעתה אין איסור לחרוש לפני שמיטה - יש רק איסור שאדמה תהיה מוכן לזריעה בשמיטה וממילא חייבים לימנע מחרישה ל' יום לפני. נטיעת אילן שאינה גורמת שום תועלת לקרקע בשנת השמיטה מותרת מדאורייתא עד ר"ה וחז"ל אסרו נטיעה תוך ל' אבל לא החמירו מעבר ל' יום.

ר"ת עצמו לא הסביר למה חרישה ל' יום לפני ד"הוי להועיל בשביעית" תאסר. למה באמת אסור לא רק לעבוד האדמה בשביעית אלא לשפר ולהיטיב קרקע ל' יום לפני כשהתועלת תהיה בשמיטה עצמה. והנראה לומר שהאיסור הזה בנוי על יסוד חדש בדיני שמיטה של "ושבתה הארץ." בפ' בהר, בנוסף לרשימת האיסורים השונים של שמיטה, התורה כותבת "ושבתה הארץ שבת לה." על סמך הפסוק הזה אומרת הגמ' (ע"ז טו): דבשביעית מצווה על שביעת שדהו (עיין שם ברש"י ד"ה אדם וביתר ביאור בדברי התוס' ר"ד). מכח הגמ' הזאת פוסקת המנחת חינוך (מצוה רי"ב) דאסור ליהודי לתת לנכרי לעבוד הקרקע שלו בשביעית ולא מדין אמירה לעכו"ם שבות אלא מפני דכל עבודה מבטלת שביעת השדה ואין כאן ושבתה הארץ. בנוסף לאיסור גברא בעבודת אדמה בשביעית יש גם דין בחפצא של הקרקע שהיא תשבות. ועיין עוד במג"ח (מצוה שכ"ו) דלפיכך אין נוטעין פחות מל' יום לפני שמיטה מדאורייתא (למ"ד קליטת האילן צריכה ל' יום) מפני שהקליטה תתקיים בשמיטה עצמה ואע"פ שהאדם לא יעבוד אדמתו תעבוד בשמיטה ולא תהיה לה שנת שבתון מוחלטת.

Error! Number cannot be represented in specified format.

הרב משה טרגין

וע"פ דברינו יש לבאר תוספת שמיטה לפי ר"ת. חלק משביתת האדמה בשמיטה הוא שתשאר מנותק ומרוחק מתחום העבודה והזריעה. חרישה בערב שביעית שהיא להועיל בשביעית תפגם במנוחת האדמה ותקרר אותה לעבודת קרקע. בכדי לקיים "ושבתה הארץ" חייב אדם להפסיק חרישה ל' יום לפני בכדי שבשנת שמיטה ממש (שמתחיל בר"ה ולא לפני) האדמה תהיה מושבתת. גידול האילן בשנת השמיטה אינו פוגע בשביתת האדמה כי "כל האילנות נמי גדלין בשביעית". הרי שגידול אילן לא נחשב הפסקה בשביתת האדמה כי מטבע הדברים אילנות גדלים ואינם זקוקים לפעולת האדם ולהתערבותו. ממילא אין איסור מדאורייתא ליטע תוך ל' יום לשמיטה משא"כ בחרישה כל שהאדמה נהיה יותר מוזמנת ומוכנת לזריעה בטלה שביתתה.

ובאמת שיש מן הראשונים שגם הדגיש התועלת וההשבחה שנוגשת בשביעית אמנם הבין הדין של תוספת שביעית לגמרי אחרת מר"ת. עיין ביד רמה (ב"ב בפ"ב סימן קי"ד) דלפי ר' ישמעאל בזה"ז בטל דין תוספת שביעית- כי כך נגמרה ההלכה למשה מסיני. ובכל זאת טוען היד רמה "אפילו הכי לא שרי למחרש בשדה האילן אלא לצורך אילנות שבו ובשדה הלבן לצורך מקשאות ומדלעות שבו כי היכי דלא ליפסוד וצורך ערב שביעית הוא אבל לצורך הקרקע עצמה לא דודאי לצורך שביעית קא עביד." הרי שלפי דבריו האיסור של תוספת שביעית הוא ללא קשר לתועלת הבאה ממנה אלא עצם העבודה אסורה. ר"ג וב"ד נימנו וביטלו ההלכה הזאת ובכל זאת יש דין אחר – בלי קשר לתוספת שביעית המוזכרת בגמ' שאסור לעבוד האדמה בערב שביעית כדי להשביחו בשביעית. לפי ר"ת כל הדין של תוספת שביעית בנוי על התיקון לקרקע בשביעית כשלפי היד רמה הדין של תוספת אינו קשור לתועלת זאת.

ב. שיטת הרמב"ם

ובאמת גם מהר"מ משמע שאיסור תוספת שביעית מדאורייתא ל"ה הרחבה של השנה אלא מניעה מלהכין ולהעשיר קרקע של שביעית לפני שביעית. בפ"ג ה"א הרמב"ם פוסק כר"י של' יום אסורים מכה הלכה למשה מסיני "מפני שהיא מתקנה

Error! Number cannot be represented in specified format.
כתונת יוסף

תוספת שביעית

לשביעית. הרי שגם הר"מ הבין שאסור לעבוד האדמה לא מפני שכאילו שמיטה כבר התחילה אלא מפני שפעולה זו תשפיעה על אדמה בשמיטה שתבא. בקשר להלכה של ר"ת דרק חרישה אסורה מדאורייתא קשה לדייק מהר"מ הזה מה דעתו. אולם מדברי הר"מ (סוף פ"ג) ניתן היה לדייק שאמנם הוא מסכים עם ר"ת שזריעה (שאיננה מתקנת האדמה לשביעית) מותרת מדאורייתא עד ר"ה. שם הוא כותב "אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות ואין מרכיבין ואין מבריכין ערב שביעית אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה ל' יום קודם ר"ה של שביעית וסתם קליטה שתי שבתות. ודבר זה אסור מפני מראית עין שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו." הר"מ מתייחס לזמן הזה שגם תוספת שביעית ל' יום מדאורייתא וגם האיסורים דרבנן מפסח ושבעות כבר בטלים (עיין מ"ק ד. "כי גמירי הלכתא בזמן שבית המקדש קיים דומיא דנסוך המים אבל בזמן שאין בית המקדש קיים לא"). טוען הר"מ דאע"פ שמותר לעבוד האדמה ממש עד ר"ה מ"מ אסור לנטוע מ"ד יום לפני שביעית מפני מראית עין¹. הר"מ לא כתב לפני כן מה האיסור של נטיעה בזמן שבית המקדש היה קיים. האם יש לדייק שגם בזמן שבית המקדש היה קיים וחרישה אסורה ל' יום מדאורייתא מפני שהיא מתקנת האדמה, נטיעה שאיננה גורמת שום תועלת מותרת והאיסור היחיד הוא מפני מראית עין - דאגב שייך גם בזה"ז שאין איסור חרישה? או שהר"מ - שסתם בה"א עבודת הארץ בשנה שישיית סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני ולא חילק בין חרישה לנטיעה - חולק על ר"ת ואוסר נטיעה ל' יום מדאורייתא כי גם היא מביאה תיקון לאדמה. ובסוף הפרק הר"מ מחדש דאפילו בזה"ז תוספת שביעית בטילה עדיין אסור לנטוע מדרבנן מפני מראית עין. שאלה הזאת כרוכה במחלוקת אחרונים (ראה פני יהושע ר"ה י: ד"ה והנלע"ד ובמקדש דוד סוף סימן נ"ט).

עכ"פ אפילו אם נאמר שהר"מ חולק על ההלכה של ר"ת ביחס לאיסור נטיעה עדיין מסכים הוא להסברו: עבודה ל' יום לפני שמיטה אסורה מפאת התועלת שהיא תגרום לאדמה בשביעית ולא מפני שכאילו שנת השמיטה כבר התחילה. והרי הר"מ עצמו בכותרת להל' שמיטה ויובל מונה העשה "שתשבות הארץ ממלאכתה

¹ ומקור האיסור של מראית עין בירושלמי (פרק ב' הלכה ד').

כתונת יוסף. Error! Number cannot be represented in specified format.

הרב משה טרגין

בשביעית" וניתן לומר שחלק מהמצוה הזאת הוא שלא לגרום מצב שהאדמה מזומנת ומוכנה לעבודה בשנת שמיטה.

ג. עבודות אחרות האסורות כי מתקנות לשביעית

ועיין בשביעית (פרק ג' משנה ח') וז"ל, "אין בונין מדרגות ע"פ הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים מפני שהוא מתקנן לשביעית." הרי שאסור לעשות כל דבר שיקל או יסייע לעבודת האדמה בשביעית גם אם הפעולה עצמה איננה נחשבת עבודה. והנראה לומר שבניית מדרגות לעזור בהשקיית השדה אסורה בערב שביעית (אפילו לפני ר"ח אלול משפסקו הגשמים) כי בנייה הזאת "מתקנת" היכולת לעבוד בשמיטה. כמו שחרישה תוך ל' לר"ת הוי להועיל כי היא מעשירה האדמה ומכינה אותה לזריעה ה"ה בניית מדרגות ע"פ המים תורמת ליכולת השקייה. אלא שמ"מ יש מקום לספק האם הכנת מדרגות באמת פוגעת בשביתת האדמה. ובשלמא חרישה דהוי מלאכה בגוף הקרקע מבולת שביתתה. אבל בבונה מדרגות אמנם מסייע בכך להקאת השדה אבל אינו מבטל שביתת האדמה עצמה. ובאמת עיין שם בר"ש עמ"ש שבנייה זאת אסורה "דנראה כמתקן להשקות בהן שדותיו בשביעית" ומשמע דאסור מדרבנן בעלמא דמיחזי כמתקן ולא מעצם הדין של תוספת שביעית דאורייתא. ויוצא שאולי אין קשר בין איסור חרישה לר"ת תוך ל' לבין בניית מדרגות משפסקו הגשמים.

אלא שנראה דע"פ יסוד זה של ר"ת יש לבאר מחלוקת תנאים המובאת במשנה (פרק ב' משנה ה'): "פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית... לא סכין ולא מנקבין אותן ר' יהודה אומר מקום שנהגו לסוך אינן סכין מפני שהיא עבודה מקום שנהגו שלא לסוך סכין." ושיטת ר' יהודה מאד נראה דרק במקום שסכין הפירות, עבודת סיכה שמיה עבודה ואסורה בתוספת שביעית. ויש להבין למה לת"ק אסור לסוך פירות בערב שביעית גם במקום שאינן סכין הפירות והיא כנראה אינה נחשבת עבודה?

ויתכן לומר לפי הת"ק שסיכה מוגדרת כעבודה ואסורה בתוספת שביעית בלי קשר למנהג המקום. גם באתרא דלא נהיגי לסוך פירות בכדי למהר בישולם מ"מ פעולת הסיכה נחשבת לעבודה ואסורה. מאידך ניתן לומר לפי הת"ק שלא המלאכה

Error! Number cannot be represented in specified format.
כתונת יוסף

תוספת שביעית

אסורה בתוספת שביעית אלא התועלת לשמיטה ע"י עבודה בערב שביעית. והנה עיין בר"ש דאיסור סיכה לפי הת"ק הוא רק בפגין שלא יתבשלו בשישית ורק יגמרו בשביעית. ומעתה יש לומר שגם במקום שלא נוהגים לסוך אע"ג שהיא עצמה אינה נחשבת עבודה מ"מ אסורה כי היא תורמת לבישול הפירות בשביעית עצמה. וממילא כל דבר שמתקנת ומועלת לשנת השמיטה אסורה בערב שביעית.²

ד. עבודת אילן שאינה מתקנת הקרקע

ועיין עוד בפרק ב' משנה ג' דת"ק מתירה עבודת האילן עד ר"ה וז"ל "מסקלין עד ר"ה מקרסמין מזרדין מפסלין עד ר"ה". ולכאורה לפי הת"ק עבודות אלו מותרות כי גם בשביעית אסורות רק מדרבנן וחכמים לא גזרו בתוספת שביעית. אמנם ר' שמעון שם חולק וסובר "כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן רשאי אני בפיסולו" ופוסק שמותר בעבודת האילן רק עד עצרת כדן חרישה. וקשה לר"ש למה עבודת האילן אסורה מעצרת הלא הסברנו שעבודות ההאסורות מדרבנן מותרות בתוספת שביעית ובודאי בתוספת שביעית דרבנן! ויש להסביר שר"ש חולק על סברא זאת ואוסר גם בתוספת שביעית דרבנן מלאכות האסורות הן עצמן בשביעית מדרבנן בעלמא. אלא שצריך עיון למה ר"ש חולק רק על עבודת האילן ואינו אוסר שאר המלאכות המוזכרות במשניות שם (מיבלין מפרקין מאבקין וכו').

ובכדי להבין המחלוקת ניתן לומר שלכו"ע פיסול וזירוד האילן שונים משאר מלאכות המוזכרות כאן. הארבע מלאכות האסורות מה"ת הם זריעה וקצירה כאבות וקצירה ובצירה כתולדות. ניתן לומר שפיסול וזירוד אילנות הם חלק מאיסור זמירה כי הרי בקצירת ענפים ועלין אדם מצמיח ומגדל האילן. מכיון שעבודות אלו הם מעין זמירה ממילא מן הדין אסורות בתוספת שביעית מידי דהוי אזמירה עצמה.³ ממילא שיטת ר"ש שאוסרת פיסול וזירוד מעצרת במקביל לחרישה מאד מובנת. אלא דא"כ

² אלא דעדיין יש מקום לחלק בין חרישת האדמה שמועלת לאדמה עצמה ומבטלת שביתה לבין סיכת פגן שרק משפרת הפירות ואינה פוגעת בשביתה האדמה עצמה.

³ אכן תוס' בע"ז (נ:) מתירים בתוספת שביעית אפילו תולדות האסורות בשביעית מדאורייתא כגון זמירה.

Error! Number cannot be represented in specified format.

הרב משה טרגין

איך נסביר שיטת הת"ק - למה הוא מתיר עבודות אלו עד ר"ה. וע"כ שלפי הת"ק מכיון שעבודות אלו הם עבודת אילן ולא עבודת קרקע מותרות הם בתוספת שביעית. ניתן לומר שהת"ק סובר כשיטת ר"ת שרק עבודת קרקע המשבחת האדמה לעבודה בשביעית עצמה אסורה בתוספת משא"כ עבודת אילן אע"פ שהיא מגדלת האילן מכיון שאינה משבחת האדמה ואינה מ תקנת אותה מותרת בתוספת שביעית מידי דהוי אנטיעה ממש. ר"ש חולק על סברא זאת וסובר שכל עבודה (דאורייתא) אסורה בתוספת שביעית (וגם בתוספת שביעית דרבנן מעצרת) כי ל' יום לפני ר"ה אסור במעשה עבודה ולא רק בתיקון שבא בתוצאת עבודה.

ה. ההבדל בין תוספת ערב שביעית לתוספת מוצאי שביעית

ובזה מדוקדקים דברי ר"ת בתוס' ר"ה (ט. ד"ה ורבי ישמאעל). הגמ' בר"ה דנה במחלוקת בין ר' ישמאעל ור"ע בענין מקור תוספת שביעית מדאורייתא ל' יום. אליבא דר"ע אפשר ללמוד תוספת שבת ויה"כ מהפסוק אצל שביעית של בחריש ובקציר תשבות. אליבא דר' ישמאעל שסובר דתוספת שביעית היא מדרבנן שואלת הגמ' "מוסיפין מחול על הקדש מניין?" תוס' שם מקשים למה א"א ללמוד תוספת כללית מההלכה למשה מסיני אליבא דר' ישמאעל בשביעית. תוס' מביאים תירוץ בשם ר"ת דההלכה למשה מסיני מורה על תוספת שביעית לפני שביעית ועדיין זקוק ר' ישמעאל לפסוק לחדש דין תוספת שביעית בשנה השמינית. מה הסברא ומה הטעם לחלק בין תוספת שביעית בשנה שישית לתוספת שביעית בשנה ח'?

הן אמת שלפי הסברא בתוספת שביעית שר"ת חידש ההבדל בין לפני שמיטה לבין אחר שמיטה מובן. אם נבין נגד ר"ת שמדין תוספת שביעית שנת השמיטה מתרחבת מעבר לשנה עצמה אז קשה להבדיל בין מעמד שיש ערב שמיטה לבין מעמד שמיני מוצאי שביעי. אם ההלכה למשה מסיני חידשה ששנת השמיטה מתחילה מוקדם אז אין טעם שהיא לא תמשך גם קצת לאחר השנה. משא"כ לפי ר"ת עצמו החידוש של האיסור חרישה הוא שכל עבודה שמתקנת האדמה לשמיטה אסורה גם לפני שמיטה. ממילא האיסור שייך דוקא בערב שמיטה כי בתקופה הזאת עבודות "תועילו" לקרקע של שמיטה, משא"כ במוצאי שמיטה אין סיבה ואין טעם

Error! Number cannot be represented in specified format.
כתונת יוסף

תוספת שביעית

לאסור עבודה! ממילא מתרץ ר"ת לשיטתו שמההלכה למשה יודעים אנו רק תוספת שמיטה לפני וא"א ללמוד הימנה תוספת שבת ויוה"כ ששיכים גם לאחרי. ע"כ נזקקת הגמ' לפסוק נוסף (וענייתם את נפשותיכם) בכדי לרבות גם תוספת שבת ויוה"כ.

ובאמת שלמסקנה יש מחלוקת האם יש איסור תוספת במוצאי שביעית לר' ישמאעל. לר"ע יש איסור קצירה בפירות שהביאו שלישי בשמיטה⁴ מהדרשה של בחריש ובקציר תשבות - שיש מצוה לשבות בשמיני מקצירה של דברים שגדלו בשביעית. מה הדין לר' ישמעאל? מתוס' עצמם בר"ה משמע שלר' ישמאעל האיסור במוצאי שביעית נלמד מיוה"כ ומהדרשה של וענייתם את נפשותיכם ולא מההלכה למשה מסיני⁵. ההלכה למשה מסיני שהתירה חרישה ב' נטיעות רק אסרה חרישה לפני שמיטה ולא התיחסה לעבודה לאחר השמיטה. אולם הר"מ (שפסק כר' ישמאעל) השמיט ההלכה של תוספת במוצאי שביעית וכדברי הר"מ מבואר בבביתא בתו"כ (פרשת בהר פ"א) וז"ל "שנת שבתון יהיה לארץ כיון שיצאת שביעית אע"פ שפירותיה שמטה מותר אתה לעשות מלאכה בגופו של אילן."⁶

ו. איסור חרישה בשביעית לעומת תוספת שביעית

ומעתה יש מקום לתרץ קושית האחרונים על השיטות הסוברות דחרישה בשביעית עצמה איננה אסורה בלאו. הגמ' במו"ק (ב:) מביאה מחלוקת ר' יוחנן ור"א האם חורש בשביעית לוקה. אין ספק שחורש בשביעית עובר בעשה של שנת שבתון יהי' לארץ ובעשה של ושבתה הארץ שבת לה' (עיין בר"מ שמיטה ויובל פ"א ה"א). חולקים האמוראים האם יש להלקות חורש דהוי עבודת קרקע מעין זורע (עיין גמ' ג. שם מדרשת כלל ופרט וכלל) או דפטור ממלקות כי האיסור לא כתוב במפרש ו"אהני מיחייב אאחרנייתא לא מחייב." ועיין תוס' (מו"ק ד: ד"ה שהרי) שמדייקים אליבא

⁴ ועיין היטב בתוס' ר"ה (יב: ד"ה מנהג).

⁵ ועיין בהמשך תוס' (שם ד"ה ורבי ישמאעל) דאין ללמוד מההלכה למשה מסיני כי אין למדין מק"ו.

⁶ ועיין בשביעית פרק ב' משנה ה' שבפגי שביעית שנכנסו למוצאי שביעית "ר' שמעון מתיר באילן מפני שהוא רשאי בעבודת אילן" וקצת משמע שחכמים מודים לו בהלכה זאת.

Error! Number cannot be represented in specified format.

הרב משה טרגין

דר"ע לכה"פ דחרישה אסורה מדאורייתא בלאו. אמנם מסתימת דברי הר"מ משמע שאין איסור בחרישה. בהלכה א' הר"מ הביא האיסור עשה ע"ס הפסוק של ושבתה הארץ והפסוק של בחריש ובקציר תשבות. ובהלכה ד' הר"מ כותב "כיצד החורש או החופר לצורך הקרקע או המסקל או המזבל וכיוצא בהן ... מכין אותו מכות מרדות מדבריהם." יש שרצו להסביר שהר"מ לא התכוון לפטור כל חרישה ממלקות⁷ אמנם פשטות לשונו של הר"מ מורה שחרישה תמיד פטורה ממלקות. והקשו עליו רבי⁸ דע"כ חרישה בשביעית אסורה בלאו דאיך יתכן לאסור חרישה בתוספת שביעית אם אין איסור לאו בשביעית? ולפי האמור לעיל בהסבר שיטת הר"מ ור"ת ניתן לומר שבעצם מעשה חרישה אינו אסור בלאו בשביעית וכל האיסור בתוספת שביעית היא מפני שמתקן הארץ לשביעית עצמה ובכך עובר על ושבתה הארץ בשביעית. לפי שאר הראשונים שהאיסור בתוספת שביעית הוא הרחבת איסורי שביעית ממילא אם חרישה נאסרת בתוספת ע"כ שהיא גם אסורה שביעית עצמה. לפי הר"מ ור"ת האיסור בתוספת הוא מפני התיקון שיורגש בשביעית וכל שמתקן ע"י חרישה עובר על העשה של ושבתה הארץ.

ז. מחלוקת ר"ע ור' ישמאעל

וע"פ דברינו יש לחקור האם חלק ממחלוקת ר' ישמאעל ור"ע לגבי מקור תוספת שביעית הוא גדר של האיסור. אמנם ההלכה למשה מסיני של ר' ישמאעל לא חילקה בין עבודות ולא נתנה טעם לאיסור. אדרבה נוסח ההלכה הוא שעשר נטיעות חורשין עד ר"ה של שמיטה. מזה דייקה הגמ' במו"ק "כיון דהלכתא למישרי ילדה לאו ממילא זקינה אסורה." ההנחה של ההלכה למשה מסיני היא שאסור לעבוד שרוב שדות לפני ר"ה (ומן הסתם ל' יום) ועשר נטיעות שאני דאיכא פסידא יתירא (עיין רש"י מו"ק ג: ד"ה י' נטיעות). קשה לבחון האופי של תוספת שביעית מההלכה למשה מסיני אליבא דר"ש. בניגוד לזה הפסוק שר"ע מצטט מציין דוקא עבודת חרישה בשנה ו' - בחריש ובקציר תשבות. לשון הדרשה בירושלמי כאן מאד מאיר,

⁷ עיין ברדב"ז (סימן אלף תק"ס).

⁸ עיין בפירוש מהר"י קורקוס (שם).

Error! Number cannot be represented in specified format.
כתונת יוסף

תוספת שביעית

וז"ל (שם פרק א' הלכה א') "בחריש שקצירו אסור ואיזה זה חריש של ערב שביעית שהוא נכנס לשביעית." הוי אומר שעצם הדרשה עצמה אוסרת חרישה כי היא (מן הרגיל) תביא לידי קצירה אפשרית בשמיטה עצמה.⁹ האם נאמר שר"ע תופס האיסור כדין בעבודה המתקנת קרקע של שביעית ור' ישמעאל רואה ההלכה כהרחבה הלכתית של שנת השבע?

ובאמת ר"ת המובא אצלנו בתוס' ר"ה מחלק בין חרישה בתוספת שביעית שמתקנת לבין נטיעה דוקא אליבא דר"ע וניתן לומר שלדבריו ההבנה הזאת היא רק אליבא דר"ע. אמנם ר"ת שצמצם תוספת שביעית דוקא לערב שביעית ולא למוצאי שביעית (ומזה הוכחנו דתוספת ל"ה הרחבת השנה אלא מניעה מתיקון האדמה לשביעית) מפרש דוקא שיטת ר' ישמעאל. והר"מ עצמו שהסכים לר"ת ושהאיסור בתוספת הוא מפני שמתקנה, הלא הוא עצמו פסק בפ"ג הלכה א' כר' ישמעאל. הרי שמן הסברא היה מקום לקשר בין מחלוקת התנאים למקור תוספת שביעית מדאורייתא לבין שאילת אופי ההלכה. אמנם מדברי הראשונים עצמם משמע שאין כ"כ קשר בין שני הענינים.

ח. היחס בין תוספת שביעית לתוספת שבת ויוה"כ

והשתא תתכן נ"מ בהבנת ר"ת והיא היחס בין תוספת שביעית לשאר דיני תוספת. הגמ' בר"ה (ט.) הביאה שיטת ר"ע שמבססת תוספת שביעית עה"פ של בחריש ובקציר תשבות. ובהמשך מקשה הגמ' "ורבי ישמעאל מוסיפין מחול על קדש מנ"ל?" לפי ר' ישמעאל הפסוק של בחריש ובקציר תשבות מדבר בענין שבת (ומתיר קצירת העומר בשבת דהוי קציר של מצוה) וממילא נשאלת השאלה מה המקור לדין תוספת בכלל. הגמ' מיד מתרצת שאליבא דר' ישמעאל "נפקא ליה מדתניא ועניתם את נפשותיכם וכו'". מהגמ' משמע שרק ר' ישמעאל זקוק לפסוק של ועניתם להורות

⁹ אלא דעדיין צ"ע היחס בין איסור חרישה בשנה ו' לבין איסור קצירה של פירות שביעית בשנה ח'. דהרי הדין השני לכאורה אין לו קשר לחרישה האסורה בשישי מדין תועלת שביעית. האם שתי ההלכות מיוסדות על אותה בסיס?

Error! Number cannot be represented in specified format.

הרב משה טרגין

על תוספת שביעית. לר"ע אין צורך בפסוק המורה לנו דין תוספת כי אפשר ללמוד מהפסוק של בחריש ובקציר תשבות. והרי בסוף אומרת הגמ' שלפי ר"ע הפסוק של ועניתם מחדש לנו הלכה אחרת שכל האוכל בתשיעי כאילו מתענה תשיעי ועשירי. ההנחה הזאת - דאפשר ללמוד תוספת שבת ויוה"כ מתוספת שביעית אליבא דר"ע היא לכאורה קשה לפי ר"ת. אם נבין שתוספת שביעית היא הרחבת השנה מלפני ומאחרי שמיטה אז יש מקום להשוותה לתוספת שבת, כמו ששנה מתרחבת ה"ה שבת. אלא לפי ר"ת שדין תוספת שביעית הוא לא הרחבת השנה אלא מניעת דברים המשבחים הקרקע בשמיטה עצמה קשה ללמוד תוספת שבת ויוה"כ משביעית. וע"כ שר"ת יסביר הסוגיא כדברי בעה"מ על אתר דגם לר"ע למסקנה המקור לתוספת שבת ויוה"כ הוא ועניתם את נפשותיכם שבעצם א"א ללמוד תוספת שבת מהפסוק של בחריש ובקציר תשבות שאוסר פעולות מערב שמיטה המכשירות הקרקע בשמיטה עצמה. ועיין בראב"ד (בכתוב שם) ובריטב"א ששניהם חולקים על בעל המאור ומבינים הגמ' כפי הפשטות שר"ע מרבה תוספת שבת ויוה"כ מתוספת שביעית - וכנגד הבנת ר"ת לכאורה. וה' יאיר עינינו !

ט. עבודה המותרת גם בתוך ל' יום

ועיין במשנה שביעית (פרק א' משנה ו') שהיא מקור ההלכה שעשר נטיעות מותר בחרישה עד ראש השנה. ולכאורה טעם ההיתר הוא מפני שחרישה זאת מיועדת להשריש הילדות ולא לשבח האדמה. האם מזה יש להוכיח דוקא כדברי ר"ת שיסוד האיסור בשאר שדות תוך ל' יום הוא השבחת האדמה שנובעת מהחרישה? אם כך מובן למה מותר לחרוש י' נטיעות כי החרישה בעיקרה מחזקת הילדות ואיננה מכשירה האדמה לזריעה של שמיטה. אם נבין נגד ר"ת שאיסור עבודה בתוך ל' הוא איסור עצמי בעצם מעשה החרישה איך נפרנס ההיתר של י' נטיעות?

ולתרץ יש לומר דהיתר י' נטיעות בנוי על דין אחר והוא ההפסד המיוחד שמניעת חרישת שדה של י' נטיעות תגרום. וכבר הזכרנו דברי רש"י במו"ק (ג:) דעיקר ההיתר הוא מפני ההפסד יתירא במיתת האילנות הרכות האלו. בשאר שדות האילנות עצמם יתקיימו וההפסד הבלעדי יגרם לפירות. ממילא תוך ל' יום

Error! Number cannot be represented in specified format.
כתונת יוסף

תוספת שביעית

מדאורייתא אסור לחרוש מדין תוספת. משא"כ בנטיעות לא החמירה התורה במקום הפסד גדול לאילנות עצמן. ועיין בלשון הר"ש על משנה ו' "דחסה התורה על ממונן שאם לא יחרוש לה מתיבשות דאין כוחן יפה כזקנות." ולפי ההבנה הזאת מסביר הר"ש את דברי הירושלמי (פרק א' הלכה ה') "ר' חייא בר אבא בעא קומי ר' יוחנן עכשיו למה חורשין בזקנות א"ל בשעה שניתנה הלכה לכך ניתנה שאם בקשו לחרוש יחרשו." רואים שלפי הירושלמי עצם האיסור בזקנות הוא רק חומרא למי שרוצה להדר על עצמו איסורי שביעית. וכדברי הר"ש "ונתנה הלכה בנטיעות ע"מ שגם בזקנות אם מבקש לחרוש יחרוש." הרי לפי הר"ש עצם ההיתר בבנוי על ההפסד שיגרם עקב מניעה מחרישת אותם נטיעות וממילא אפשר להתיר (לפי הירושלמי) גם חרישת זקנות. אפילו אם לא נקבל דברי הירושלמי ולא נתיר למי שביקש לחרוש לחרוש מ"מ ב"י נטיעות עצמן ברור שמפני ההפסד הגדול הקילה תורה והתירה חרישה עד ר"ה ממש. גם אם נבין שלא כדברי ר"ת ושעבודת קרקע אסורה בתוספת מדין העבודה עצמה מ"מ במקום הפסד לא גזרה תורה. ועיין בלשון הרדב"ז (סימן אלף תק"ס) וז"ל "וטעמא דמילתא דהקב"ה חס על ממונם של ישראל ואם לא יחרשו כל בית סאה בשביל עשר נטיעות עד ערב שביעית יתייבשו ויפסדו אבל זקנות יש להם כח ולא יפסדו אפילו שלא יחרשו להם כל השדה שלשים יום קודם ר"ה ודי להם שיחרוש תחתיהן וחוצה להם כמלא אורה וסלו." מוכח מדבריו שההיתר לחרוש עשר נטיעות הוא מפני הפסד מרובה להילדות.

ובנוסף לזה יש להעלות הבנה אחרת בהיתר של י' נטיעות בכדי להבינו אפילו אם נבין שמעשה העבודה עצמו אסור בתוספת שביעית. עיין בריטב"א (מו"ק ד. ד"ה הלכתא) שטוען שר"ע חולק על עצם ההיתר של י' נטיעות. הרי לדבריו האיסור של תוספת שביעית ל' יום לפני נובע מהפסוק של בחריש ובקציר תשבות ואין רמז להיתר של י' נטיעות. וקשה לדבריו דהרי המשנה מביאה ההיתר סתם ומשמע דלית מאן דפליג עליה. ועיין עוד במשנה ח' מחלוקת תנאים מה נחשב נטיעה ור"ע עצמו הא בר פלוגתא במחלוקת. משמע שגם הוא מסכים להיתר י' נטיעות. ועיין בר' יחיאל מפריס (מו"ק שם) דמסביר שגם ר"ע יתיר י' נטיעות דקסבר "אוקמי אילנא בעלמא הוא." ויש להסביר דחרישה מן הסתם משבח ומכין האדמה לקראת הזריעה. בשדה שאילן של י' נטיעות הפעולה בכלל לא נחשבת חרישה אלא הצלת אילנות רכות (ומעין נטיעה). רק פעולת חרישה (ואולי נטיעה ממש לאותם החולקים

כתונת יוסף. Error! Number cannot be represented in specified format.

הרב משה טרגין

על ר"ת) אסורה בשביעית. חרישת שדה אילן של י' נטיעות איננה נחשבת לחרישה כל עיקר וממילא מותרת גם אם נגיד שהאיסור אינו תלוי בהשבת האדמה אלא בעצם פעולת העבודה. רק פעולת חרישה נאסרה ולא פעולה המיועדת להחזיק ולבסס הנטיעות.

והנה המשנה בשביעית (פרק א' משנה ז') פוסקת דנטיעות ודלועים מצטרפים למנין י' נטיעות ולרשב"ג אפילו י' דלועים מתירים חרישת כל השדה עד ר"ה. הרי שיש היתר חרישה עד ר"ה מדין י' נטיעות גם בדלועין. ובהמשך (פ"ב משנה ב') אומרת המשנה ד"מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ר"ה וכן בבית השלחין". והר"ש מביא בשם הירושלמי דגם חרישה ממש מסכיב למדלעות מותרת עד ר"ה. ובאמת דברי בירושלמי מאד מובנים דהרי ההיתר של המשנה לזבל ולעדר עד ר"ה הוא מפני שעבודות אלו יפות לפירות של שישי וממילא אין איסור תוספת בכלל. ואם זיבול ועידור מותרים לצורך פירות שישי ה"ה לחרישה בעד אותם פירות. אלא דקשה מה ההבדל בין חרישת מודלעות המותרת עד ר"ה בפרק ב' משנה ב' לבין חרישת שדה האילן שמותרת רק עד עצרת - כדברי המשנה הראשונה בפרק א' דשדה האילן חורשין אותה רק עד עצרת. ההיתר לחרוש שדה האילן עד ר"ה הוא רק בנטיעות ולרשב"ג גם נטיעות של דלועין! במשנה בפרק ב' מצאנו היתר לחרוש גם מדלעות (לכאורה דלועין זקנות) עד ר"ה ממש. ועיין ברא"ש (על המשנה בפ"ב) ששם לב לקושיא זו.¹⁰

וע"פ דברנו ניתן לתרץ דההיתר בפרק ב' (בזקינות) מבוסס על הפסד הדלועים שיגרם ללא חרישה וממילא חורשים רק לפי צורך הדלועים. ועיין בפירוש המשניות להר"מ שם שמפרש "חופרין בעיקרי האילנות". מהר"מ משמע שהיתר החפירה הוא בכדי להשקות המדלעות ולשמור עליהם.¹¹ חרישה המצילה על פירות הקיימות מותרת עד ר"ה שהרי עבודה האמורה לאוקמי אילנא מותרת בשביעית עצמה.¹² אבל רק חרישה הצריכה לדלועין מותרת ולפי הר"מ רק עידור בעיקרי

¹⁰ ולדבריו ההיתר בפרק ב' מבוסס על עצם הדין של י' נטיעות.

¹¹ חידוש אחר יש בר"מ שההיתר לחרוש עד ר"ה שייך גם באילנות ולא רק בדלועין ועיין בתוס' יו"ט שם.

¹² עיין מו"ק (ג.) ובע"ז (נ.). ועיין עוד בהמשך המשנה בשביעית שם שר"ש אומר "אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית וכדברי הר"ש הירושלמי שם שלר"ש נטילת עלין כ"מצייל מפני הדליקה".

Error! Number cannot be represented in specified format.
כתונת יוסף

תוספת שביעית

הדלועין או האילנות. משא"כ ההיתר חרישה של י' נטיעות המובא בפרק א' מושתת על יסוד אחר – שחרישה בנטיעות אינה נחשבת חרישה האסורה כי היא מיועדת לשמור ולחזק הנטיעות (או לרשב"ג המדלעות) ואיננה אסורה בכלל בתורת חרישה. חרישה נחשבת רק מה שבא להכין הקרקע לזריעה ולא מה שמחזקת ומחיה פירות וירקות שכבר קיימות. מכיון שפעולה הזאת בכלל איננה אסורה חורשין כל הבית סאה ולא רק לפי צורך הדלועין. בזקינות (בפרק ב') הפסד הפירות של שנת שיטית מתיר חרישה משא"כ בילדות עצם מהחרישה לא נחשב למעשה איסור וממילא חורשין כל בית הסאה עבורן.

הן אמת שהרבנן חולקים על רשב"ג במשנה בפ"א ואינם מתירים חרישת כל בית הסאה אם כל הנטיעות הם דלועין. לפי החכמים נטיעות ודלועין מצטרפים ובעינן שיהיו נטיעות של אילנות דוקא בכדי להתיר כל הבית סאה. ועיין בירושלמי (פרק א' הלכה ו') דלחכמים בעינן שיהיו "נטיעות רבות על דלועין". ולכאורה לפי החכמים ודאי שיש להסביר ההיתר לחרוש כנ"ל מפני שחרישת שדה אילן להציל נטיעות איננה מוגדרת כחרישה רגילה (להכין קרקע לזריעה) ואיננה אסורה בתוספת שביעית בכלל. ובשלמא בי' אילנות או רובה אילנות עצם השדה מוגדרת כשדה אילן והחרישה בה שונה במהותה מחרישה רגילה. נוכחות האילנות מפקיעה השדה מזריעת תבואה וירקות וכל פעולת חרישה נחשבת חיזוק האילנות הקיימות ולא הכנה לזריעה עתידית. משא"כ אם רובה דלועין גם אם בפועל כוונת החורש היא לשמור על הנטוע והזרוע כבר מ"מ הפעולה נתפסת הלכתית כחרישה לפני זריעה. עצם השדה איננה מוגדרת כשדה אילן אלא כשדה לבן וכל פעולת חרישה בשדה לבן מוגדרת כחרישה שמכינה זריעה. וממילא לפי הרבנן אין היתר לחרוש שדה שרובה דלועין עד ר"ה מדין י' נטיעות כי השדה עצמה מוגדרת כשדה הלבן. ההיתר היחיד לפי הרבנן הוא ע"ס המשנה בפ"ב שחורשין דלועין זקינות רק לפי צורך הדלועין עצמן ורק חרישה שיפה לדלעת של שיטית.

והנראה לומר כדי להסביר שיטת רשב"ג שמתירה חרישה גם בשדה של י' דלועין נוכל לומר שלדבריו כל ההיתר של י' נטיעות בנוי על הפסד הפרי או הירק וממילא מ"ש אילנות ומ"ש דלועין. אלא דא"כ יקשה לדבריו ההבדל בין ההיתר של כל הבית סאה בפרק א' לבין ההיתר של "לצורך" המדלעות בפרק ב'. ומ"מ ניתן

כתונת יוסף. Error! Number cannot be represented in specified format.

הרב משה טרגין

לומר שלפי ר"ש גם שדה של י' דלועין נחשבת "שדה דלועין" ולא שדה הלבן וגם היא נחשבת שדה "מיוחדת" של דלועין וחרישה שלה איננה אסורה כי נחשבת שמירה על הירק הקיים ולא הכשר זריעה. ומה עוד שלפי הירושלמי רשב"ג אינו מתיר בסתם דלועין ורק בדלועין יוונית מפני שהיא "גדולה והיא כמו אילן".¹³ הרי דהיתר חרישה עד ר"ה לפי רשב"ג הוא רק בדלעת הדומה בגודלה לאילן ורק בה ניתן לומר שהחרישה בשדה כזאת איננה חשובה חרישה של זריעה (כי ליד הדלועין הגדולות א"א לזרוע תבואה) אלא החייאת הקיים.¹⁴

י. אילנות של אחד ושדה של אחר

ועיין במשנה (פרק א' משנה ה') בענין שלשה אילנות של שלשה בני אדם הרי אלו מצטרפין. המשנה עצמה דנה באיסור הדרבנן לחרוש אחר פסח והיתר מיוחד לשדה אילן של ג' אילנות שמניבות פירות רבות (ועיין בהמשך). החידוש של המשנה הוא דגם אם האילנות הם של אנשים שונים מ"מ מותר לחרוש אחרי הפסח עד עצרת. אמנם עיין בירושלמי (שם הלכה ד') דהירושלמי מרחיבה על הבבלי ד"תני ר"ח אילנות של אדם אחד וקרקע של אדם אחר מצטרפין". אלא שבסוף דברי הירושלמי שם מובאת הגירסא "וחורשין כל בית סאה עד ר"ה". הרי לפי הגירסא הזאת¹⁵ כשיש בעלים שונים לאילנות או אפילו כשאחד בעל על כל האילנות והשני בעל השדה עצמה מותר לחרוש אפילו בתוך הל' יום של תוספת שביעית דאורייתא. ועיין ברא"ש (על המשנה שם) שתוהה "ולא ידענא טעמא מאי וכי עדיפי משאם היו לאיש אחד." ונימוקו עמו דהרי בשדה האילן כשכל האילנות לאדם אחד מותר לחרוש רק עד שבועות (ולא מחמירים מפסח כבשדה הלבן) ומשבועות ואילן אסורה. ולא מיבעי לחרוש עד ר"ה ממש כשעבודה אסורה מדאורייתא. המשנה מחדשת לנו דגם בבעלים

¹³ לשון הר"מ בפירוש המשניות עהמ"ש שם (פרק א' משנה ז').

¹⁴ ועיין בירושלמי דיש מ"ד דהתנאי של דלעת יוונית הוא גם אליבא דרבנן (דבעינן לכה"פ אילנות ואולי לפי

הירושלמי רוב אילנות). אמנם רוב המפרשים הבינו שלדברי החכמים כל דלועין במשמע.

¹⁵ ועיין בגר"א בשנות אליהו שדוחה הגירסא.

Error! Number cannot be represented in specified format.

תוספת שביעית

שונים האילנות מצטרפין בכדי להתיר חרישה אחרי פסח עד שבועות. למה באנשים שונים נקיל עוד יותר ונתיר חרישה עד ר"ה.

והיה נראה לומר בהסבר הגירסא שגדר האיסור בתוך ל' יום הוא כדברי ר"ת - שחרישה מועילה לאדמה ומקרכת אותה לזריעה וקצירה (התהליך החקלאי הרגיל). ומן הסתם עצם יצירת היכולת וההשבחה בכח (ואפ' שלא בפועל) היא שאסורה. מ"מ אפשר לומר שהשבחה ע"י חרישה אסורה רק אם יש יכולת לממש ולהגשים היכולת. בשדה רגילה הבעל יוכל להרויח מהחרישה אם יעבור על איסור שמיטה ויעקור האילנות ויזרוע באיסור. משא"כ בבעלים שונים - בין אם יש בעלים שונים על כל אילן ובין אם אחד בעל האילנות והשני על האדמה - אף אחד לא יוכל לזרוע בשמיטה כי אף אחד מן הבעלים לא יוכל לכפות עקירת האילנות על חברו. מכיון שהשדה הזו לעולם לא תבא לידי זריעה אפשר להתיר בה חרישה בתוספת שביעית כי בפועל החרישה איננה משבחת ומתקנת לקראת זריעה. ניתן לומר דבעל הגירסא הזאת בירושלמי סברה כמו ר"ת שאיסור חרישה הוא לא הפעולה עצמה אלא תוצאת השבח בגין העבודה ובמקרה והתוצאה והרוח לא תתבטא אולי מותר לחלוטין.

יא. תוספת שביעית: הרחבת האיסורים או התחלת ה"שנה"

ובאמת אם נסביר תוספת שביעית שלא כדברי ר"ת נעמוד בפני שאילה אחרת. מה נאמר בהלכה זאת - האם האיסורים מתחילים עוד לפני שנת השמיטה או שהשנה עצמה מתרחבת וכל דיני שמיטה עליו כבר מר"ח אלול? ועיין בפרק ב' משניות ב-ד "מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה ... מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד ר"ה ... מסלקין עד ר"ה מקרסמין מזרדין מפסלין עד ר"ה וכו'". ועיין ר"ש משנן (שם) "וכל הנך מלאכות דשרינא הכא עד ר"ה אע"פ שיש בהן שאינה לצורך שישית לא גזור בתוספת משום דאפילו בשביעית עצמה לא אסורין מדאורייתא." קובע הר"ש דכל מלאכה האסורה בשביעית רק מדרבנן מותרת בתוספת שביעית. הגמ' בתחילת מו"ק (ב-ג.) קבעה דרק ד' מלאכות אסורות מדאורייתא בשביעית - ב' מהן אבות זריעה וקצירה וב' מהן תולדות - זמירה ובצירה. שאר מלאכות מותרות בשביעית מדאורייתא וגזרו עליהן רבנן. הר"ש מסביר (ע"ס

כתונת יוסף. Error! Number cannot be represented in specified format.

הרב משה טרגין

המשניות ברפ"ב דשביעית) דבתוספת שביעית רק מלאכות דאורייתא נאסרו ולא מלאכות דרבנן. אפשר להסביר עצם הדין שהחכמים לא גזרו ולא חידשו איסורים בתוספת שביעית.

איברא שהתוס' בעבודה זרה מרחיקה לכת עוד יותר מהר"ש בשביעית. תוס' (שם נ: ד"ה משקין) טוענים דשביעית רק אבות אסורות (זריעה וקצירה) ולא תולדות (זמירה ובצירה). ומשמע מתוס' דתוספת שביעית אינה נחשבת להתחלת השמיטה דא"כ קשה לחלק בין אבות לתולדות שהרי שתייהן בשמיטה עצמה אסורות מדאורייתא ומ"ש תוספת שביעית. וע"כ דלפי תוס' בע"ז תוספת שמיטה היא "חומרא דאורייתא" להתחיל לימנע מעבודות 'כבידות' עוד לפני התחלת שנת השמיטה, ורק באבות החמירה התורה ולא בתולדות.

ואמנם מדברי תוס' (מו"ק ג:) יוצאת גישה אחרת. הגמ' הבינה שתתכן מלקות למי שיעבור על תוספת שמיטה וכלשון הגמ' "יכול ילקה על תוספת ר"ה ... ונסיב לית תלמודא לפטור." ועיין תוס' (שם ד"ה יכול) שהקשו "וא"ת מלקות מנלן והלא לא כתיב בתוספת לאו אלא עשה גרידא בחריש ובקציר תשבות" ומנין לנו מלקות. ובאמת הריטב"א (שם) מסביר דהו"א של הגמ' היא לחייב מלקות מרדות כי בעצם אין לאו מיוחד לחייב מלקות בתוספת שביעית. אמנם תוס' (שם) מתרצים "דמבחריש ובקציר מפקינן דצריך תוספת כלומר שהשביעית מתחלת משנה השישית וכל דין שביעית יהיה לשישית דהכי קאמר רחמנא דשביעית מתחלת קודם שנה שביעית וא"כ הא כשביעית." יוצא מדבריהם להדיא דתוספת ל"ה רק שמירת האיסורים קצת זמן לפני שמיטה אלא התחלת שנת השמיטה עצמה ונ"מ למלקות.

סימוכין לשיטת התוס' במו"ק יש להביא מדברי רש"י (ר"ה י:). הגמ' (ר"ה ט:) פסקה דמי שנטע תוך ל' לשביעית אסור לקיימן בשביעית. ובהמשך (י:) מביאה הגמ' מחלוקת בקשר לזמן קליטת האילן. מביאה הגמ' שיטת ר"א דהוי ל' יום ואומרת הגמ' "ואמר ר' נחמן אמר רבה בר אבוה לדברי האומר ל' צריך ל' ושלשים יום." רוב הראשונים מבינים דברי ר' נחמן כמתחסיים לדיני ערלה ולא לדיני שביעית. בכדי שסוף השנה תחשב כשנה שלימה לחשבון ערלה בעיני קליטה (שלפי ר"א נגמרת רק בל' יום) ותקופה נוספת של גידול אחר הקליטה. ממילא בענין ערלה בעינין לך' ושלשים יום. נטע ששותל ס' יום לפני ר"ה כבר נחשב לאילן שגדל שנה אחת

Error! Number cannot be represented in specified format.
כתונת יוסף

תוספת שביעית

למנין ג' לאיסור ערלה. רש"י לעומתם מסביר שדברי ר' נחמן שייכים לדין נטיעה בתוספת שביעית. לפי ר"א חייבים לנטוע דוקא שישים יום לפני שמיטה. והראשונים מקשים עליו למ"ל שישים יום תיסגי בנטיעה ל' יום לפני שמיטה בכדי שהקליטה תתקיים לפני שמיטה.

ולכאורה לפי רש"י ההסבר הוא פשוט. רש"י מבין שתוספת שביעית נחשבת אף היא תחילת שנת השמיטה. וממילא כשם שאסור לקליטת הזרע להתקיים בשמיטה ה"ה דאסור לקיימה בתוספת שמיטה. רש"י טוען שתוספת נחשבת אף היא שמיטה על כל הלכותיה וכשם שאסור לעשות מלאכה בפועל בחדש אלול ה"ה שאסור להשאיר קליטת זרע להתקיים. גם רש"י בר"ה וגם תוס' במו"ק טוענים שתוספת שביעית נחשבת תחילת השנה עצמה ולא רק התחלת איסורים מסוימים.

ומעתה נחזור לדברי הגמ' בר"ה (ט.) שרצתה ללמוד תוספת שבת ויוה"כ מתוספת שביעית אליבא דר"ע. כבר אמרנו שלפי הבעל המאור דברי הגמ' הם לאו דוקא ושגם לר"ע מקור תוספת שבת ויוה"כ הוא הפסוק של ועניתם את נפשותיכם. אמנם רוב הראשונים (הראב"ד והריטב"א) חלקו על בעל המאור ושלר"ע יש לדמות תוספת שבת לתוספת שביעית. והרי כבר אמרנו שתפיסה זאת נוגדת דברי ר"ת שתוספת שביעית הוי דין מיוחד בהכשרת והזמנת האדמה לפני שביעית. לדברי ר"ת קשה להשוות תוספת שביעית לתוספת שבת ויוה"כ. אבל אפילו אם נתפוס שלא כדברי ר"ת ושל' יום לפני ר"ה אסורים בעבודת קרקע מיניה וביה עדיין יקשה קושיית רע"ק דאיך נלמוד תוספת עינוי ביוה"כ מתוספת איסור חרישה בשביעית. ועוד הקשה רעק"א דאיך נלמוד תוספת שבת ויוה"כ בשאר מלאכות חוץ מחרישה וזריעה (דרך מלאכות אלו אסורות בתוספת שביעית). ועיין עוד בטורי אבן שהסכים לקושיות רעק"א.

ולתרץ קושיית רעק"א נ"ל דבשלמא אם תוספת שביעית היא חומרא במלאכות אסורות אה"נ יש להקשות כדבריו. דאם התורה החמירה בשביעית לאסור חרישה וזריעה כמלאכות לא בהכרח תחמיר בכתיבה בשבת או בענוי ביה"כ. משא"כ אם גזרה התורה דשנת השביעית עצמה על קרבה וכרעיה מתרחבת – מתחילה קצת לפני ר"ה ונמשכת קצת אחרי – וממילא אסור בחרישה וזריעה, ניתן לומר דמזה נלמד לשבת וליוה"כ שגם הם "מתרחבים" ואסורים לפני ואחרי באיסורים שלהם –

Error! Number cannot be represented in specified format.

הרב משה טרגין

כל אחד באיסוריו. נדון מינה ונוקי באתרא! ולכאורה דברי הגמ' מובנים רק לפי ההבנה הזאת דגזירת תוספת שביעית אליבא דר"ע היא הרחבת עיצומה של שנה וממילא גם עיצומה של יומא דשבת ועיצומה של יומא דיוה"כ מתרחבים. וכוונת התורה בפסוק "בחריש ובקציר תשבות" היא לתת דוגמא של מלאכות האסורות בתוספת שביעית מפני ששביעית עצמה כבר התחילה.¹⁶

יב. סיכום

העלנו שתי הבנות בדין תוספת שביעית מדאורייתא ל' יום לפני ר"ה. לפי ר"ת אין איסור בעצם מעשה חרישה אלא בתוצאותיו – התועלת לקרקע בתוך שנת השמיטה. הסברנו שאולי הכשרת הקרקע לזריעה מהוה פגם בשביתת הארץ ע"ס הגמ' בע"ז (טו:). מאידך העלינו נגד ר"ת שאולי חרישה עצמה אסורה בתוספת שביעית כהרחבה של שביעית עצמה. הנ"מ הכי בולטת למחלוקת היא האם שאר מלאכות אסורות מדאורייתא בתוספת שביעית או רק חרישה המתקנת האדמה.

חקרנו שיטת ר"ת לאור שאילת ההבדל בין תוספת לפני שביעית לתוספת לאחר שמיטה. גם שאילת הקשר והיחס בין תוספת שביעית לבין תוספת שבת ויוה"כ תלויה בהבנת ר"ת. גם בררנו המיקרים בשהם מותר לעבוד עד ר"ה ממש (בעיקר י' נטיעות ואולי גם בזקינות כשהאילנות של אחד והקרקע של אחר) לאור ההבנות השונות בדין תוספת שביעית.

---

¹⁶ חשוב להעיר שכ"ז הוא רק אליבא דר"ע. אליבא דרי"ש תוספת שביעית נלמדת מההלכה למשה מסני ותוספת שבת ויוה"כ מהפסוק של ועניתם את נפשותיכם ואין הכרח להשוותם.

Error! Number cannot be represented in specified format.
כתונת יוסף